

O VIRIH IN NAČINIH PREŽIVLJANJA METLIŠKIH OBRTNIKOV IN TRGOVCEV MED SVETOVNIMA VOJNAMA

Andrej Dular

179

IZVLEČEK

Prispevek prikazuje gospodarske in družbene razmere v Metliki med svetovnimi vojnami ter vire in načine preživljanja obrtnikov in trgovcev, ki so v mestu predstavljali prevladujočo poklicno skupino prebivalstva. Razmerja med obrtniki in ostalimi prebivalci, ki so bili njihove stranke, avtor razkriva s pomočjo ohranjenih arhivskih virov metliškega obrtnega združenja, dokumentov nekaterih obrtniških družin in izjav informatorjev, ki so obravnavano obdobje preživeli v Metliki.

Ključne besede: gospodarstvo, obrt, načini preživljanja, obrtniki, posli, Metlika, Bela krajina

ABSTRACT

The article presents the economic and social conditions in Metlika between the two world wars and the resources and livelihood of the craftsmen and merchants, who were the most important professional group of the town's population. The relationships between the craftsmen and the other inhabitants, who were their customers, are revealed through preserved archive sources of the Metlika Crafts Association, documents kept by craftsmen's families, and statements by informants, who lived in Metlika in the stated period.

Key words: economy, crafts, ways of livelihood, craftsmen, servants, Metlika, Bela krajina

Načini preživljanja, ki so pogojeni s stopnjo družbeno ekonomskega razvoja, predstavljajo eno najpomembnejših človekovih aktivnosti. Od česa ljudje živijo, kako in s čim si služijo svoj vsakdanji kruh, kakšna medsebojna razmerja pri tem vzpostavljajo, so vprašanja, ki vedno znova zanimajo etnologe. Težnja po preživetju je človeku prirojena in stalna, spreminjajo se le okoliščine in oblike, ki jo določajo. Zato se zakonitosti sedanjega načina preživljanja ne razlikujejo dosti od tistih, ki so značilni za pretekla obdobja. Tako je na primer v ne tako davni preteklosti na mestu današnje industrije trdno stala proizvodna obrt. Ta je v veliki meri oskrbovala ruralno in urbano prebivalstvo z izdelki, ki jih danes izdeluje in ponuja industrija. Obrtniki so bili pomemben del socialne in poklicne strukture prebivalstva, temu primeren je bil tudi njihov vpliv na način življenja v mestnih in vaških sredinah, saj so se zaradi svojega socialnega položaja aktivno vključevali v vsakodnevna krajevna dogajanja. Spreminjajoči se viri in načini

preživljanja so temelj za diahrono preučevanje različnih delovnih, poklicnih, prijateljskih, sorodstvenih ter drugih odnosov med prebivalci v določenem okolju. In obratno – ta razmerja kažejo na vrsto in obliko preživetvenih dejavnosti v preteklih obdobjih.

Pričujoči prispevek je plod terenske raziskave sredi devetdesetih let 20. stoletja in prikazuje nekatere osnovne vrste in načine preživljanja in iz njih izhajajoča razmerja med obrtniki in trgovci ter ostalimi mestnimi in okoliškimi prebivalci mesta Metlike. Označuje čas, ko industrije v Beli krajini še ni bilo in so kmetijstvo, različne obrti in trgovina predstavljali poglobitve preživetvene možnosti.

180

V poznih osemdesetih letih 20. stoletja mi je takrat že upokojeni in edini občasno še delujoči metliški čevljar Anton Doltar na vprašanje, kako so v očetovi delavnici pred drugo svetovno vojno nabavljali reprodukcijski material za svoje obrtniško delo, dejal: *“Ni bilo denarja, takrat se je vse na puf jemalo, v štacuni, pri obrtnikih, v gostilni. Je bila revščina, do kraja!”* Instruktivna izjava, ki jo je čevljarški mojster takrat pospremil še z nekaj krepkimi besedami, in ki sem jo kasneje slišal od mnogih informatorjev, se mi je nekaj let zatem izkazala kot dobra iztočnica za preučevanje gospodarskih razmer in medsebojnih odnosov med mestnimi prebivalci.

Splošne gospodarske in družbene razmere

Metlika, ki leži na južni meji slovenskega etničnega prostora, je bila med svetovnima vojnama majhno podeželsko mesto, obdano z močnim agrarnim zaledjem. V njej je po koncu I. svetovne vojne živelo 1278 prebivalcev, katerih število se je do leta 1931 celo zmanjšalo na 1247 ljudi. V letih pred drugo svetovno vojno so bili v njej sedež občine, župnije, okrajno sodišče, davčna uprava, žandarmerijska postaja in oddelek finančne kontrole. Razen tega je bila v kraju osnovna in obrtno nadaljevalna šola, zdravstveni dom, lekarna, poštno brzojavni in telefonski urad, železniška postaja ter sedeži različnih društev in organizacij (Dular 1978: 36). Obstoj teh ustanov nakazuje, da je bilo že takrat v mestu precej inteligence, uradništva in ljudi različnih poklicev, večino prebivalstva pa so vendarle predstavljali večji ali manjši kmečki posestniki, obrtniki in trgovci. Leta 1934 je bilo v Metliki 75 obrtnih delavnic, 24 gostiln (na ozemlju metliške občine, ki je takrat obsegala ozemlje današnje metliške in semiške občine, je bilo skupno 54 gostiln!) in 17 trgovin (Rus 1982: 15). Takšno število obrtnikov je bilo razumljivo, saj v mestu med svetovnima vojnama ni bilo industrijskega obrata, ki bi omogočal zaposlovanje in ustvaril sloj industrijskega delavstva. Razen tega je bila Metlika pomembno gospodarsko središče za severovzhodno Belo krajino, zahodni Žumberak in obkolpske hrvaške vasi. Agrarno zaledje mesta ni premoglo večjih in specializiranih trgovin in obrtnikov za vse potrebe kmečkega prebivalstva, zato je skoraj v celoti gravitiralo proti Metliki. Med metliškimi trgovci in obrtniki je za čas med svetovnima vojnama zato prevladovalo prepričanje, da so živeli od strank iz okolice Metlike, hrvaškega Žumberka in v manjši meri tudi od someščanov.

Vendar splošne gospodarske razmere, ki so nastopile po razpadu Avstro-Ogrske, za obrt in trgovino niso bile spodbudne. Zaradi razvrednotene krone, ki jo je v novi državi v začetku dvajsetih let 20. stoletja zamenjal dinar, in kasnejše gospodarske

krize v tridesetih letih je pavperizem kot oblika splošnega poslabšanja gospodarskih in življenjskih razmer zajel tudi manjše kraje. Obubožanje je najbolj prizadelo najnižje sloje prebivalstva, ki so se preživljali predvsem z razvrednotenim dninarskim delom, pa tudi majhne obrtnike brez vajencev in pomočnikov, ki niso imeli kapitala ali posesti. Možnosti za zaposlitev so bile tudi v Metliki majhne, delo pri kmetih, obrtnikih in trgovcih je bilo povečini sezonsko, zaslužek pa pičel in je največkrat zadostoval le za skromno preživetje. Tudi obrtniki iste stroke, ki jih je bilo v kraju kar nekaj, kot na primer čevljarjev (13), mizarjev (7), krojačev (6)¹, so zlasti v času gospodarske krize težko dobili naročila za delo. Konkurenca je bila velika in zaradi nje so bili odnosi med mojstri napeti. Le posamezni specializirani obrtniki so imeli dovolj dela. Metliški sedlar je takole opisal takratne razmere: *“Je bila siromaščina. Obrtniki so hodili po gostilnah pa so pili – po dva deci pri enem, spet dva deci pri drugem gostilničarju. Ni bilo litrov vina na mizi, kje pa. So se obrtniki slabo preživljali. Saj si ni nobeden nič ustvaril. Ni bilo denarja. Je bilo dela, ampak uspeha ni bilo.”*² Bolje se je godilo zaposlenim državnim uradnikom in uslužbencem, ki so se preživljali z rednimi državnimi plačami, medtem ko so sicer redki kmetje v mestu živeli od pridelkov s svojih kmetij.

Prepletanje neagrarnih in agrarnih dejavnosti

Metliški obrtniki in trgovci so se preživljali z rezultati obrtniškega dela in trgovinske prodaje. Bili pa so tudi manjši ali večji posestniki zemlje, na kateri so za svoje potrebe pridelovali hrano. Zemljiška posest je sodila k statusu meščana posestnika, kakor tudi pravica do izkoriščanja deleža pašnega in gozdnega zemljišča mestne skupnosti. Bogastvo posameznika se je merilo ne le s poklicnim statusom, ampak tudi s posestjo nepremičnin in velikostjo zemlje. Ukvarjanje s kmetijstvom kot glavno ali dopolnilno gospodarsko dejavnostjo je bila zato običajna preživetvena praksa metliškega obrtnega meščanstva in, kakor se spominja hči metliškega trgovca, so *“... imeli vsi obrtniki poleg svojega poklica tudi zemljo. Če pa res ni imel kdo svoje njive, jo je vzel v najem. Takrat so si vsi pridelovali hrano, ker je bila konkurenca med obrtniki velika, vsaj nekateri brez lastnih pridelkov ne bi zmogli preživeti. /.../ Tudi mi smo imeli njive in nekaj vinograda pa konja, kravo in prašiče, tako da je bilo doma meso, mast in mleko.”*³

Večja in močnejša ko je bila obrtna ali trgovinska dejavnost posameznega obrtnika in trgovca, manjša je bila njegova preživetvena odvisnost od lastnih agrarnih dejavnosti. In seveda obratno. Na splošno pa je bilo pridelovanje lastne hrane pri velikih in malih obrtnikih in trgovcih potrebno zaradi velikega števila družinskih članov in v obrtnih delavnicah in trgovinah delujočega osebja, ki se je prav tako prehranjevalo pri delodajalcih. Kakor bomo videli kasneje, so imeli med mestnimi prebivalci lastni kmetijski pridelki tudi vlogo plačilnega sredstva ali pa so bili predmet menjalne trgovine.

¹ Arhiv Zadruga obrtnikov metliškega sodnega okraja. Leto 1934. Hrani Belokranjski muzej v Metliki.

² Terenski zapiski AK 18/2–20.

³ Terenski zapiski AK 16/1–44, 45.

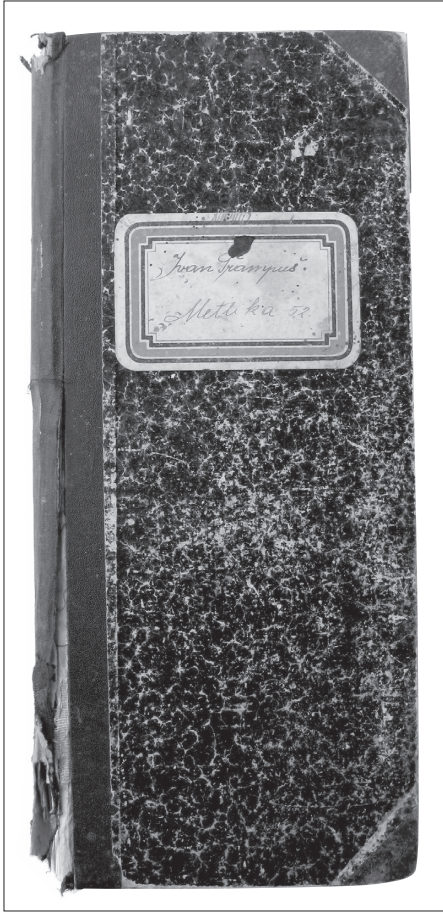
Čevljar, ki ni sodil med premožnejše metliške obrtnike, je povedal, da so *“doma redili dva ali tri prašiče, na njihvi pridelali po devet košev krompirja, 300 do 400 prekel fižola in v domači kleti skisali polno kad repe in do 200 glav zelja. /.../ Vse smo pojedli – nas je bilo devet pri hiši, pri mizi, vsak dan! – ate pa mama, pa sestra in trije bratje pa še vajenci in pomočniki so bili.”*⁴ Obrtniki in trgovci so povечini prepuščali obdelavo zemlje in skrb za živino družinskim članom in najetim delavcem, za delo na polju pa so morali poprijeti tudi vajenci. Mojstrovo in trgovčevo primarno delo je bilo v obrtni delavnici in trgovini. Tako so se pri premožnejših metliških družinah kot pomožni in poljski delavci zaposlovali nekvalificirani hlapci, dekile in dninarji iz vasi okoli Metlike in obkolpskih vasi sosednje Hrvaške.

Viri in načini preživljanja in medsebojna razmerja

Obrtniki so prišli do zaslužka na dva načina. Svoje izdelke in storitve so bodisi tržili na sejmih ter po vaseh ali pa so jih ponujali strankam v domačih delavnicah. Na metliških sejmih, ki so bili ob torkih in jih je bilo med svetovnjima vojnama po 12 na leto, so poleg domačih obrtnikov ponujali svoje izdelke tudi obrtniki iz Gradca, Karlovca, Novega mesta, Zagreba, Ljubljane, pa tudi Kočevarji in Ribničani (Balkovec 1994: 63–64). Prav tako so metliški obrtniki vozili svoje izdelke naprodaj na sejme v Semič, Črnomelj in Vinico. Prodajali so svoje proizvode in tudi artikle, ki so jih kupovali pri večjih trgovcih in jih nato z manjšim zaslužkom preprodajali naprej. Ker so obrtniki nastopali v vlogi prodajalcev, so bili odnosi s kupci bolj formalni in nakup vnaprej določen s plačilom v denarju. Vendar pa so obrtniki na sejmih od strank tudi sprejemali naročila za izdelavo določenega izdelka po meri. Stranke so naročeni izdelek plačale in prevzele na naslednjem sejmju. Prodaja izdelkov pred večjimi cerkvenimi prazniki in še posebno v jesenskem času, ko so kmetje že zaslužili denar za svoje pridelke, je bila dobra. Na sejmih se je prodalo zlasti veliko močnih delovnih čevljev in toplejših vrhnjih oblačil.

Za mestne prebivalce je bilo običajno, da so kupovali ali naročali blago kar pri mojstru v delavnici. Tako je bilo pri šiviljah, krojačih, čevljarjih in tudi pri kovačih, mizarjih, kolarjih in sedlarjih, pri katerih sta bila narava dela in vrsta izdelka takšna, da je bilo prikladneje priti do obrtnika, počakati na storitev ali tamkaj prevzeti naročeni izdelek. Za storitev ali naročilo izdelka je zadoščal ustni dogovor. Za izdelavo večjega števila ali večjih izdelkov, zlasti ko je bila tudi vrednost blaga visoka, pa so sklenili še pisno pogodbo. Te sicer niso overili, zadoščala sta mojstrov in naročnikov podpis. Pismen dogovor je bil toliko bolj potreben, ker je stranka zaradi resnosti naročila in tudi za vnaprejšnje pokritje stroškov za nabavo materiala morala položiti določen predujem. Tako sta na primer metliški mizarški mojster Franc Guštin in naročnica učiteljica Olga Kovačič iz Podzemlja pri Metliki 5. aprila 1939 sklenila pogodbo za izdelavo *“pohišta iz suhega hrastovega lesa, ki je strokovno sposoben za pohišstvo (zadosti suh) po dogovorjenem vzorcu, in sicer: dve postelji, 2 omari, 2 nočni omarici, 4 karnise, 1 stojalo za rože, eno mizico okroglo, 1 psiho z malimi kastelni, 4 stoli in mali stolčki k*

⁴ Terenski zapiski AK 7/2–17, 44.

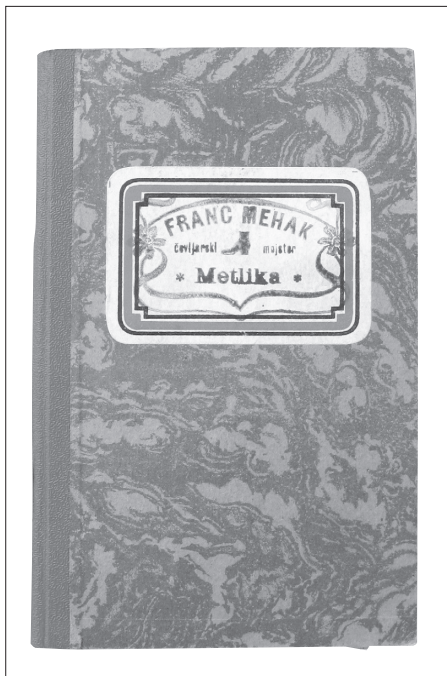


Dolžniška knjiga metliškega trgovca in gostilničarja Ivana Trampuša iz 20. in 30. let 20. stoletja. (Hrani Mirko Trampuš, Metlika)

psihi. Za kuhinjo pa: kredenca po zahtevanem vzorcu, mizica, obešalnik, 2 štokrleta, 1 zaboj za drva in 1 klop za vodo. Napravi se vse to v črni (temni) polituri, na kredenci ob straneh in na vratih furnir. Vse za ceno 5800 dinarjev, in sicer do 18. maja 1939.” Pod naročničnim in mojstrovim podpisom je mojster potrdil prejem 1000 dinarjev predujma za naročeno delo.⁵

Stranke trgovcev in obrtnikov, ki so prihajale v Metliko iz okoliških vasi, so bili povečini kmetje. Za vsakodnevne potrebe so kupovali špecerijsko in manufakturno blago ter naročali izdelke, ki so jih potrebovali v svojem gospodarstvu. Nekateri metliški obrtniki so imeli strank na pretek in jim ni bilo treba prodajati na sejnih. Tako sta bila v tridesetih letih v Metliki le dva sedlarja in nobenemu od njiju ni bilo treba iskati zasluzka izven domače delavnice. Stranke so kar same prihajale k njima. “Moj oče je imel veliko strank, ker je bilo na kmetih ogromno število konj, za katere je bilo treba izdelovati opremo – komate in jermenje. Stranke so bile iz vasi v semiškem koncu pa tudi iz vasi severno od Metlike – iz Radovice, Brašljevice, Boldraža, Božakovega. Največ je

⁵ Pogodba iz leta 1939 med mizariskim mojstrom in učiteljico o izdelavi pohištva. Zasebna last.



Dolžniška knjiga (zvezek) čevljarja Franca Mehaka iz 20. let 20. stoletja.
(Hrani Belokranjski muzej, Metlika)

bilo strank s Hrvaškega. Na sejme pa nismo hodili.”⁶ Sin drugega metliškega sedlarja pa je o strankah svojega očeta povedal: “Oče je imel veliko strank iz hrvaškega Žumberka. Ampak tam so bili revni, da je kaj. Žumberčan je štiri ure hodil do Metlike in pripeljal s seboj dva metra drv za kurjavo, s katerimi je plačal očetovo delo. Ampak tudi oče je čakal na denar, ker je moral davek plačati. Revščina je bila, kaj češ z onim Žumberčanom, ki je bil reven do kosti?”⁷ Stranke iz vasi so prihajale v metliške trgovine ob semanjih dneh, ko je bilo mogoče v mestu tudi kaj prodati in hkrati za izkupiček nakupiti najnujnejše potrebščine, ali ob nedeljah, ko so ljudje šli v mesto k maši. Hči metliškega peka si je iz svoje mladosti zapomnila mamin poduk: “Ob nedeljah po jutranji maši so prihajale pod našo hišo ženske iz vasi in so klicale mamo, naj pride in jim proda kvas za peko kruha. Pa je mama rekla, naj grem in jim dam kvas. Pa sem odgovorila mami – ja, kaj naj hodim za 25 par?! Najmanj je bilo namreč kvasa za 25 par. Pa je rekla mama, znaš, dete, v nedeljo 25 par, jutri bo pa k meni prišla kupiti za dinar. Tako je tudi bilo.”⁸

Upniško dolžniški odnosi obrtnikov in trgovcev

Zaradi pomanjkanja denarja je bil v navadi upniški način plačevanja blaga in uslug. Pri trgovcih in obrtnikih so bili splošno razširjeni zvezki dolžnikov ali dolžniške knjige, kakor so jim rekli, ki so bile ponavadi vezane v trde, kartonaste platnice. Služile so za evidenco prodanega blaga in opravljenih storitev, predvsem pa so v njih zapisovali dolg,

⁶ Terenski zapiski AK 18/2–19.

⁷ Terenski zapiski AK 12/1–20.

⁸ Terenski zapiski AK 23/1–20.

ki ga stranke za kupljeno blago ali obrtno uslugo niso mogle takoj poravnati. Dolg se je sešteval in tudi primerno obrestoval. Trgovci in obrtniki pa niso dajali blaga na up komurkoli, temveč le tistim, ki so jih poznali in za katere so bili prepričani, da bodo svoj dolg tudi vrnili. Plačilo z odlogom je bil način, kako si v boju za zaslužek sploh pridobiti stalno stranko. Metliški čevljarški mojster Iganc Doltar je imel na primer med letoma 1926 in 1940 stranke iz 15 slovenskih in 16 hrvaških krajev. To so bili poleg kmetov obrtniki, na primer dimnikar, kovač, krojač, ključavničar, klepar, mlinar, zidar, prevoznik, trgovec, gostilničar in delavci različnih poklicev (cestar, železničar, apnar) ter hlapci in dekle pri metliških posestnikih, obrtnikih in trgovcih. Njegove stranke velikokrat niso imele denarja, zato jim je mojster popravljali ali prodal čevlje na up, ki je postal uveljavljen način dolžniškega razmerja med mojstrom in strankami. Obračun dolgov je čevljar Doltar opravil večkrat na leto, pri kmetijskih dolžnikih pa takrat, ko so ti za svoje pridelke dobili denar in so lahko poravnali dolg.⁹

Način poslovanja na up je bil uveljavljen tudi med samimi obrtniki, ki so dolg med seboj poravnavali bodisi z denarjem, še večkrat pa s protiuslugo. Ker je mojster Doltar svoje čevljarske izdelke prodajal tudi na sejnih po Beli krajini, sam pa ni imel lastnega prevoza, je za prevoz izdelkov poprosil metliškega prevoznika Ivana Brodariča. Prevoznik s konji, ki je bil mojstrova stranka – pri njem je namreč za svojo družino naročal obutev in mu dajal čevlje v popravilo, mu je seveda rad ustregel in storitev tudi zaračunal. Vendar pa od čevljarja ni dobil denarja, temveč je imel pri njem v dobrem zahtevano vsoto pri naslednjem naročilu za obutev. Čevljar Doltar je v svoj zvezek vestno zapisoval vsako storitev. Za leto 1928 lahko pri posestniku in prevozniku Ivanu Brodariču iz Metlike beremo naslednje zaznamke: “22. maja – eni sandali poprauleni = 10 (din); 26. maja – novi čeuļi moški boks = 250 (din); 1. septembra – en par čeuļou novih za mater = 225 (din); en čeuļj flike dve = 10 (din); 23. oktobra – en par pete iz nova = 35 (din).”¹⁰ Čevljar pa si je za leto 1929 zapisoval tudi prevoznikove usluge: “Brodarič – vožna v Črnomelj 7 krat, v Gradac 1 krat, v Semič 2 krat.”¹¹ Ker je imel Ivan Brodarič konje, je Doltarju opravljal tudi določena dela na njivi – ogrinjal je krompir, vozil na njivo gnoj in z njive pridelke.¹²

Kakor prevoznik Brodarič sta bila Doltarjevi stranki tudi mlinar Anton Lovšin iz Križevske vasi pri Metliki in Doltarjev sosed krojač Okorn. Mlinarju je čevljar popravljali in izdelovali čevlje za celo družino in za hlapca, popravljali pa mu je tudi pogonske jermene za mlinske naprave. Mlinar je svoj dolg poravnaval z moko, zmesjo in otrobi pa tudi z vinom in žganjem, saj je imel svoj vinograd. Dolg pa je odsluževal še z delom na polju. Poleg čevljarjevega seznama Lovšinovega dolga je v Doltarjevi knjigi dolžnikov tudi listek z mlinarjevim zapisom “Moj račun za leto 1938: deset litrov vina – 90 (din), tri mernike zmesi – 120 (din), en dan krompir izoran in 2 voza pripelana – 150 (din), dva mernika ječmena – 80 (din), krompir ogrinjal – 30 (din).”¹³ Takšna izmenjava

⁹ Knjiga dolžnikov čevljarskega mojstra Ignaca Doltarja iz Metlike med letoma 1926 in 1945. Zasebna last. (Nadalje: Doltar, Knjiga dolžnikov.)

¹⁰ Doltar, Knjiga dolžnikov, str. 19.

¹¹ Doltar, Knjiga dolžnikov, str. 23.

¹² Ibid.

¹³ Doltar, Knjiga dolžnikov, str. 54.



Trgovina metliškega trgovca okoli leta 1935. Pred njo stojijo: od leve trgovčeva žena, hči in služkinja iz okolice Semiča ter sosedov fant. (Hrani Vera Pavlovič, Metlika).

računov in dolgov med čevljarjem in mlinarjem je potekala vse do konca leta 1945, ko je mojster prenehal vpisovati račune v knjigo. Tudi krojač Okorn je plačeval čevljarjeve usluge z vošnjami zemlje in gnoja na čevljarjevo njivo in vrt, vošnjami slame (nastilja), seveda pa tudi z lastnimi krojaškimi uslugami. Te je leta 1931 ocenil v denarju takole: “Zvonkotu obleka – 160 (din), Slavkotu hlačke – 15 (din), Anica mantel speglan – 15 (din), Slavkotu rajthoze – 15 (din), Pavla mantel obrnjen – 80 (din).”¹⁴

Metliški trgovci, ki so naročali usluge pri čevljarju Doltarju, so prav tako plačevali dolg z odlogom, vendar praviloma v denarju. Poleg naročil za lastno družino so trgovci in obrtniki naročali čevljarjske usluge in nove izdelke še za svoje vajence ter hišne posle – dekline in hlapce. Gostilničarji so čevljarju pogosto povrnili svoj dolg z vinom kar za točilno mizo lastne gostilne. Stiska, ki je ob takšnem načinu plačila nastala, je očitna v naslednji mojstrovni ugotovitvi: “*Gostilničarjeva dekla je prinesla poln cekar čevljev, da bi jih popravil in pokrpal. Pa sem popravil in jih odnesel gospe nazaj v gostilno. Čakal sem skoraj do polnoči, da mi je plačala, in sem ob tem skoraj polovico zaslužka zapil. Naslednjic, ko je dekla spet prinesla čevlje popravljat, sem ji pa dejal, da njihovih čevljev ne bom več popravljat. /.../ Tudi drugi metliški gostilničar je prinesel v delavnico čevlje popraviti, poleg tega pa še pol litra vina za plačilo. Ampak ga je pomagal še sam piti, za popravljene čevlje pa ni nič plačal. /.../ Tudi tretji gostilničar je bil tak – denar je šel težko iz rok, ga ni bilo. Pri gostilničarju mi je dala gospodinja piti za plačilo, denarja pa ne.*”¹⁵

Čevljar Doltar je bil v razmerju do svojih strank upnik, v odnosu do obrtnikov in trgovcev, pri katerih je naročal usluge in material za svoje obrtniško delo, pa dolжник.

¹⁴ Račun krojača Okorna. V: Doltar, Knjiga dolžnikov, str. 43.

¹⁵ Terenski zapiski AK 7/1–42–45.

Tudi on je namreč v trgovini kupoval na up živilske artikle (zlasti špicerijo) in usnje ter čevljarске potreščine. Kakor večina manjših obrtnikov si ni mogel privoščiti zalogo reprodukcijskega materiala, saj za to ni imel potrebnih sredstev. Zadolževanje je bila stalna in splošna oblika izmenjave blaga in storitev, iz katere se ni bilo mogoče izviti, zlasti še, ker povečini tudi zaslužek ni dosti presegal cene materiala in opravljenega dela. *“V Metliki je bilo okrog štiriindvajset čevljarjev. Karlovški in zagrebški trgovci so nam dali ledra na puf in smo s to zalogo delali tri mesece. Takrat se je vse na pufjemalo. Vsi šuštarji so bili do ušes zadolženi.”*¹⁶ Podobno je bilo tudi pri metliških trgovcih: *“Na vero so ljudje dosti jemali, zlasti v trgovini z gradbenim materialom. Imeli smo dolžniške knjige in smo vanje zapisovali dolg. Marsikateri ti ni nikoli vrnil dolga, ampak tožili zaradi tega nismo nikogar.”*¹⁷

Doltar je usnje kupoval pri velikem metliškem posestniku in trgovcu in je kar v lastno dolžniško knjigo zapisoval svoj dolg z mastnimi črkami in številkami: *“v letu 1932 zgube na ledru – 9.606,32 din; v letu 1933 – 8502 din; v letu 1934 – 6579,52 din. Skupaj dolga 6.11.1933 - 18.108,82 din.”*¹⁸ Ker je dolg naraščal, je upnik zaščitil svoje terjatve s hipoteko na Doltarjeve nepremičnine.¹⁹ Po pripovedovanju sina Antona je očetu ta dolg uspelo odplačati šele med drugo svetovno vojno, ko je prišlo do razvrednotenja jugoslovanskega denarja in je bila pod italijansko okupacijo kot plačilno sredstvo uvedena lira. Potem ko so mu med drugo vojno italijanski okupatorji pobrali vso zalogo usnja in izdelane čevlje, je oče izjavil: *“Sto dinarjev sem imel, ko sem začel to obrt in sto dinarjev imam zdaj, ko je vse skupaj vrag vzel.”*²⁰

Nenapisano pravilo je bilo, da so bili obrtniki drug drugemu odjemalci in ponudniki uslug in blaga hkrati. Če je na primer trgovec naročal čevlje pri sosedu čevljarju, je le-ta kupoval pri trgovcu olje, sol, sladkor. Ko je gostilničar priredil v svoji gostilni bal, so na takšno družabno prireditev prišli obrtniki, ki so bili z gostilničarjem poslovno ali sorodstveno povezani. Prišel je kovač, pri katerem je gostilničar med letom podkoval svoje konje, in brivec, pri katerem se je gostilničar strigel. Vsak je plačal družbi, ki se je zbrala v gostilni, liter ali dva vina.

Takšna razmerja v glavnem niso veljala za velike trgovce in obrtnike. Ti so si za svoje potrebe in želje izbirali kvalitetne obrtnike, brez bojzani, da bi zamera vplivala na njihovo trgovsko uspešnost in eksistenco. Blago so naročali in kupovali v večjih mestih, tudi v tujini, saj so njihove želje mnogokrat presegle domačo ponudbo. Hkrati so bili v razmerju do lastnih strank velikokrat pragmatični in preračunljivi.

Pri metliških velikih trgovcih je bilo blago praviloma dražje kot na primer pri velikih trgovcih v Karlovcu in Zagrebu. V ceno blaga so bili pač vračunani stroški prevoza in dodatni zaslužek, ki je bil zaradi nezadostne trgovske konkurence v Metliki lahko višji kot v večjih mestih. Zato so metliški obrtniki večje količine blaga raje kupovali pri

¹⁶ Terenski zapiski AK 7/1-1.

¹⁷ Terenski zapiski AK 17/2-18.

¹⁸ Doltar, Knjiga dolžnikov – drugi del, str. 15.

¹⁹ Sklep okrajnega sodišča v Metliki z dne 25. 5. 1932 na podlagi dolžnega pisma 16. 2. 1932. Zasebna last.

²⁰ Terenski zapiski AK 7/1-9.

sicer bolj oddaljenih trgovcih in jih pripeljali domov z vlakom. Seveda je med obrtniki in metliškimi trgovci zaradi tega prihajalo do zamer. In če je bil takšen obrtnik pri metliškem trgovcu tudi zadolžen, kar pa ni bilo tako redko, mu je ta pogosto zagrozil s sodno izterjavo dolga ali pa je obrtniku kako drugače ponagajal. Zadolženi obrtnik je bil tako prisiljen kupovati dražje blago za svojo obrt pri njem, in to brez resnejšega upanja, da bo dolg kdaj odplačal: "... je mislil, da je cela Metlika njegova. Seveda si pri njem lahko kupil drago blago na kredit, ampak kredit in obresti je bilo težko odplačat. Če pa si mu bil kaj dolžan, se je takoj tabuliral na hišo ali na posestvo. Zato smo tudi šli kupovat v Karlovac in v Zagreb, kjer je bila roba cenejša in ugodnejši kreditni pogoji. Trgovine in trgovce smo že poznali in bili so veseli, da smo prišli k njim kupovat. Sukanec je bil v Metliki po 8 din, v Zagrebu sem ga dobil pa po 4 dinarje. Ampak takoj nas je (upnik trgovec, op. A. D.) prišel v Zagreb zatožit trgovcu, da smo pri njem zadolženi in da nimamo več ničesar svojega. Tako nam tudi v Zagrebu več niso hoteli dati blaga."²¹

Kmetje, ki so kupovali pri metliških trgovcih, so razen v denarju plačevali trgovsko blago tudi z vinom ali žganjem. To je bilo običajno, če je bil trgovec hkrati gostilničar.²² Kmetje, ki so bili gostilničarjeve stranke, so v gostilni svoj zapitek ob nedeljah in semanjih dneh ponavadi odplačevali jeseni, ko so pridelali lastno vino. Z vinom so poplačali tudi dolg za denar, ki so si ga med letom izposodili pri gostilničarju, ali pa drugo blago, ki so ga med letom kupovali v njegovi trgovini. Seveda je prihajalo tudi do zagat, ko je imel trgovec – gostilničar več takšnih strank in kmet ni mogel vsega dolga poravnati v naravi, ker gostilničar toliko vina ni potreboval. Ponavadi je moral takrat kmet prodati svoj vinski pridelek drugemu gostilničarju, tudi v oddaljene kraje, in svoj dolg poravnati s tako zasluženim denarjem.

Med kmetom in obrtnikom je bila menjava pridelkov in uslug redkejša in bolj izjemna, saj so bili metliški obrtniki povečini tudi posestniki, ki so si za svoje potrebe sami pridelovali hrano. Takšno sodelovanje je bilo možno, če je imel obrtnik malo zemlje, ki ni dala dovolj hrane za družino, in je živel pretežno od zaslužka obrti, in takrat, ko obrtnik svoje zemlje zaradi različnih razlogov ni mogel obdelovati sam. Oranje, košnjo ali kopanje vinograda je obrtnik – čevljar, na primer – povrnil s popravilom starih ali izdelavo novih čevljev.²³ Največkrat pa je kmet plačeval obrtniku deloma v denarju, deloma v pridelkih. Metliški posestnik si je za leto 1925 zapisal: "Sušču (metliškemu kolarju, op. AD) sem dal na račun za voz 300 dinarjev, pa 12 litrov graha²⁴ po 20 K; spet sem mu dal 7 litrov graha (liter po 4 din), in 10 jajc po 1 din, skupaj 38 din."²⁵

²¹ Terenski zapiski AK 7/1–8.

²² Vpisna knjiga za posle posestnika, trgovca in gostilničarja Ivana Trampuša iz Metlike. Zasebna last. (Nadalje: Trampuš, Vpisna knjiga za posle.)

²³ Terenski zapiski AK 9/1–6.

²⁴ Beseda grah je v Beli krajini sinonim za fižol, kar lahko razložimo z jezikovnim vplivom sosednjega hrvaškega področja.

²⁵ Knjiga dolžnikov posestnika Antona Guština iz Metlike. Zasebna last.

Obrtnik in trgovec v vlogi delodajalca

Metliški trgovci in nekateri obrtniki so poleg blaga in storitev svojim strankam posojali tudi denar; bili so torej neke vrste posojilnica s precej visokimi obrestmi (od 6 do 10 odstotkov). Dolgove svojih strank so zapisovali v zvezke. Poplačevanje dolgov in obresti ni bilo sprotno in redno; večina dolžnikov je odplačevalo dolg postopoma, obresti na primer tudi za dve in več let skupaj.

Neprostopoljne stranke metliških obrtnikov in trgovcev so bili tudi pri njih zaposleni delavci, hlapci in dekle. V času svojega službovanja so od gospodarja po potrebi prejeli denar ali tudi osebne potrebščine, zlasti perilo, obleko, čevlje, platno in špecerijo. Posebno moški so zapravljali svoj zaslužek tudi za vino, žganje, cigarete in tobak. Gospodar je vse te izdatke, torej denar in vrednost blaga, vestno zapisoval v zvezek in pri večmesečnem zapisovanju in obračunavanju zaslužka in izdatkov se je včasih pokazalo, da so izdatki za delavca v posameznih mesecih tudi presegli njegov zaslužek ali pa je ostalo delavcu bolj malo prisluženega denarja. Seveda se je ta vsota ob koncu delavčevega službovanja pri gospodarju izenačila, tako da je dobil delavec skupno v naravi in denarju ravno toliko, kolikor je zaslužil s svojim delom. Tako je bilo na primer tudi v primeru Jožeta V., ki je pri metliškem posestniku, trgovcu in gostilničarju 1. septembra 1931 nastopil hlapčevsko službo za 150 dinarjev na mesec. Že konec istega leta je porabil več, kakor je zaslužil. Za oblačila in drobne izdatke je porabil 640 din, kar je bilo za 40 dinarjev več, kot je znašal njegov štirimesečni zaslužek. Do sredine leta 1932 je nato "zadolžitev" pri delodajalcu narasla že na 933,25 dinarjev, ki pa jo je v tem času "pokril" s petinpolmesečnim zaslužkom v znesku 825 dinarjev. Sredi junija je verjetno zbolel, saj je imel izdatke za zdravnika in zdravila, in do 1. avgusta ni delal, saj je izostala tudi plača. Njegov dolg do gospodarja je namreč 1. avgusta znašal še vedno 108,25 din, kakršen je bil sredi meseca junija. Po 1. avgustu si je Jože V. spet opomogel, saj je delal vse do 26. januarja 1933, ko je v petih mesecih in 26 dneh zaslužil skupno 867,75 dinarjev. Prav toliko pa je v tem času zneslo tudi delodajalčevo vmesno plačevanje večmesečnih materialnih potreb (izdatki za oblačila in razno blago) in denarnih izplačil Jožetu V.²⁶

Zaslužek poslov pri metliških obrtnikih in posestnikih je bil nizek, saj je zadoščal le za skromno preživetje. Posli za hrano in stanovanje niso plačevali denarja, je bil pa zato zaslužek toliko manjši, ker je bilo to že vračunano v višino njihove mesečne plače. Le redkokateri hlapec ali dekla sta zato lahko prihranila za časa službovanja tudi kaj denarja. Moški so porabljali denar za suknje, hlače, naramnice, srajce, kravate, žepne robčke, nogavice, spodnje hlače in majice, čevlje in škornje, za stroške popravil čevljev pri čevljarju, za dežnike, cigarete, vžigalice in pijačo, zlasti vino, žganje in brinovec pa tudi malinovec. Ženske so kupovale oblačilne kose, kot na primer naglavne rute, čipke, blago in podlogo za obleke; denar so porabile za klot, platno za srajce oziroma bluze in obleke, za predpasnike, lakast pas, jope, za stroške pri šivilji in čevljarju, za čevlje, sandale in copate, za nogavice, rokavice, spodnje perilo in za milo. Včasih je bilo treba

²⁶ Trempuš, Vpisna knjiga za posle.

obiskati tudi zdravnika ali kupiti zdravila ali pripomočke za zdravljenje kurjih oces na nogah.²⁷

Š. I. je pri metliškem posestniku in gostilničarju stopil v službo 1. marca 1938 za dogovorjeno mesečno plačo 200 dinarjev. Njegov delodajalec si je poleg zaznamka o začetku službe in dogovorjeni višini plače po dnevih takole zapisoval njegov dolg v dolžniško knjigo: “Gotovina in drugo 108 din, jopa in gotovina 92 din / 22. maja – razno 67 din; gotovina 333 din; srajca 42 din, cigareti, gotovina 38 din; / 30. junija – cigareti, gotovina, vino 60 din; srajca, cigareti 56,50 din; hlače 90 din; / 21. avgusta – gotovina 50 din; iz listka 171,50 din; gotovina za škornje 150 din; / 30. oktobra – gotovina, šibice, cigareti 106 din; gotovina in maja (majica) 36 din; / 6. novembra – gotovina 10 din; / 13. novembra – vino 26 din; za podlogo (verjetno pri oblačilu) 80 din; gotovina 220 din. Poračunano 1. decembra (1938) skupaj 1726 din. Ima v dobrem 74 din.”²⁸

190

Posli so prihajali k metliškim posestnikom z dolenjske strani Gorjancev, večinoma pa s Hrvaškega. Bili so hlapci, mali hlapci in dekle. Nekateri od njih so s svojim tako skromnim zaslužkom podpirali še najožje sorodnike oziroma družine. Hlapec J. L., ki je služboval leta 1936, je pri svojem gospodarju kupil platno za sestro (verjetno za obleko); hlapec S. D. je leta 1932 kupoval špecerijsko blago (mast, riž, moka) hlapcu F. D., ki očitno ni mogel zaslužiti za svoje preživljanje.²⁹

Sorodstvene povezave

Stranke metliških obrtnikov in trgovcev so bili tudi njihovi sorodniki. Ker so si bili metliški prebivalci velikokrat v bližnjem ali daljnem sorodstvu, je bilo kupovanje izdelkov ali naročanje uslug pri “žlahti”, če ta ni bila v medsebojnih nesoglasjih, nekaj običajnega. Ni bilo tako pomembno, ali je bilo to sorodstvo krvno, saj sta se družini, ki sta se s poroko enega od članov med seboj povezali, “smatrali za žlahto”. Kako daleč v sorodstveni verigi je bilo takšno povezovanje z obrtniškimi in trgovskimi uslugami, bi brez nadaljnjih raziskav težko določili. Gotovo pa je, da je segalo do bratrancev in sestričen. Pri tem medsebojna fizična oddaljenost niti ni bila tako pomembna. Sorodstvene vezi so bile v takšnih primerih povezovalni člen, ki se je nanašal tudi na povračilo. Sorodnik sorodniku ni vedno plačeval v denarju, temveč je opravljeno obrtno delo ali izdelek povrnil bodisi z delom ali v naravni obliki. “*Moj bratranec Franci P. je bil šnajder in sem pri njem dal delat obleko za sebe in otroke; kolar, s katerim sem tudi v žlahti, mi je pa kolesa pri vozu popravljaj. Moja mama je bila muškra in je tudi za druge kaj naredila, tudi za čevljara, ki je imel delavnico nasproti naše hiše, in ji je delal čevlje. /.../ Jaz sem se strigel pri frizerju, ki je bil moj bratranec.*”³⁰ V tovrstnih “obrnitiških” povezovanjih se je do neke mere kazala tudi sorodstvena solidarnost in skrb za ohranjanje dobrih poslovnih odnosov med družinami. Metliški prebivalci pa so bili povezani tudi izven teh razmerij. Obdarovanje ob kolinah je bilo na primer med

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

³⁰ Terenski zapiski AK 22/2–26, 28.

ljudmi splošno razširjeno kot izraz medsebojnega prijateljstva, naklonjenosti in tudi pomoči. Ta navada se je ohranila tudi v čas po drugi svetovni vojni.

Viri in načinih preživljanja med svetovnima vojnama v Metliki kažejo na raznoliko podobo in prepletenost gospodarskih panog in medčloveških povezovanj. Če so sicer maloštevilni kmetje v mestu živeli pretežno od lastnih kmetijskih pridelkov, zaposleni v državnih službah pa od plač, so predstavljali v tem prispevku obravnavani trgovci in obrtniki tiste mestne prebivalce, ki so se preživljali tako z agrarnimi kot neagrarnimi dejavnostmi. Dvojnost gospodarskih dejavnosti, ki je bila posledica tradicije in vpliva ruralnega okolja, je ustvarjala pri obrtnikih in trgovcih potrebo po dodatni delovni sili. Ta je sodelovala tako pri obrtniškem delu in delu v trgovini kot pri kmečkih delovnih opravilih. Vzporedno s temi procesi pa so se med prebivalci oblikovala različna razmerja, ki so dajala mestu značaj ekonomsko in v mnogih primerih tudi sorodstveno močno povezane skupnosti.

LITERATURA

BALKOVEC, Marjetka

1994 *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja: 20. stoletje. Občina Metlika*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

DULAR, Jože

1978 *Metlika skozi stoletja*. Metlika: Belokranjsko muzejsko društvo.

RUS, Zvonko

1982 Nekaj beležk iz zgodovine obrtništva v metliški občini. V: *Obrtna razstava občine Metlika*. Metlika: Obrtno združenje Metlika, str.13–15.

VIRI

Arhiv Zadruga vseh obrtnikov metliškega sodnijskega okraja v Metliki. Hrani Belokranjski muzej v Metliki.

Ignac Doltar, Knjiga dolžnikov 1926 do 1945. Metlika; rokopisni zvezek. Zasebna last.

Anton Guštin, Knjiga dolžnikov. Metlika; rokopisni zvezek. Zasebna last.

Ivan Trampuš, Vpisna knjiga za posle. Metlika; rokopisni zvezek. Zasebna last.

Terenski zapisi AK 1 do AK 32. Transkribirani avdio zapisi (1991–1995) – Obrtniki v Metliki. Kustodiat za obrt in trgovino SEM.

BESEDA O AVTORJU

Andrej Dular, mag., muzejski svetovalec, kustos za obrt in trgovino v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani. Med letoma 1989 in 1997 je bil urednik knjižne zbirke Knjižnica Slovenskega etnografskega muzeja. Ukvarjal se je s splošnimi etnološkimi vprašanji Bele krajine in z etnološkimi vidiki vinogradništva, zdaj pa se posveča raziskovanjem posameznih obrti in obrtnikov. Monografske publikacije: *Občina Črnomelj* (1985), *Pij, kume moj dragi!* (1994), *Modeli za modrotisk* (2000).

ABOUT THE AUTHOR

Andrej Dular, MA, is a museum adviser and curator of crafts and trade at the Slovene Ethnographic Museum in Ljubljana. He edited the collection of books entitled "Library of the Slovene Ethnographic Museum" from 1989 to 1997. His research work focuses on general ethnological issues in Bela krajina and the ethnological aspects of wine growing; in recent years, he has been researching individual crafts and craftsmen. He has published the following monographs: *Občina Črnomelj* (1985), *Pij, kume moj dragi!* (1994), *Modeli za modrotisk - Blue-printing blocks* (2000).

SUMMARY

ON THE RESOURCES AND LIVELIHOOD OF THE METLIKA CRAFTSMEN AND MERCHANTS BETWEEN THE TWO WORLD WARS

The ways of livelihood of the citizens of Metlika between the two world wars depended on the social, professional, and family structures of the local population and the general economic conditions. Among the town's inhabitants were civil servants, peasants, craftsmen and merchants with or without apprentices and journeymen, as well as people belonging to the lowest class – labourers and various servants. The livelihood of the citizens was based on government salaries, the produce of their own farms, the income from crafts and trade, day wages, and the small pay to servants employed with bourgeois landowners.

This variety of resources and ways of livelihood created different relationships between the citizens and the inhabitants of the neighbouring villages, which economically depended on the services of the town's craftsmen and merchants. Due to the economic recession and strong competition in the crafts and trade activities, monetary payments were not the only form of payment for services and goods between the individual professional and social groups among Metlika inhabitants and the neighbouring villages; alternative forms were payment in kind, rendering services, borrowing, and credit payment. Debt ledgers, other archive sources, and oral statements from people, who lived in the town in the stated period, illustrate the conditions, forms and ways of people's livelihood in Metlika.